
Media: bevolkingsgroei is eindig!

Maar is er iets nieuws onder de zon?

NICO VAN NIMWEGEN EN JOOP DE BEER

Demografie bedrijven is vooruitzien. Er is waarschijnlijk geen ander vakgebied dat zich het maken van langetermijnprognoses en -vooruitberekeningen zo eigen heeft gemaakt. Veel huidige en toekomstige getalsmatige bevolkingsontwikkelingen zijn dan ook al lang geleden voorspeld, doorgerekend en verkondigd in boeken, tijdschriften en rapporten. Steeds meer staat ook in de demografie echter de mens en niet meer het getal centraal. Het gedrag wordt bestudeerd in zijn context zoals de levensloop, om zo een beter begrip te krijgen van wat er feitelijk aan de hand is. Het is daarom jammer dat de discussie, onlangs in de pers, over de toekomstige terugloop van de bevolkingsomvang in Nederland zo eenzijdig op het getal was gericht. De reacties liepen vooral daardoor nogal uiteen. Voor de één was het een aantrekkelijk perspectief, voor de ander een doemscenario. Het is echter maar de vraag of de ontwikkeling zo'n vaart loopt. Daarom hier de zo noodzakelijke nuance.

Onlangs werd Nederland opgeschrikt door berichten in de media, waarin het einde van de Nederlandse bevolkingsgroei werd aangekondigd. Een studie van de Universiteit van Maastricht lag aan dit nieuws ten grondslag. De reacties op deze studie, die melding maakte van het feit dat, voordat de nationale bevolking gaat krimpen, eerst de (potentiële) beroepsbevolking kleiner gaat worden, liepen merkwaardig uiteen. Sommigen meenden in deze 'nieuwe' trend de oplossing van tal van maatschappelijke problemen, zoals de hoge werkloosheid, te zien gloren. Het zou slechts een kwestie van afwachten zijn voordat bijvoorbeeld de werkloosheid, ook die onder allochtone jongeren, als sneeuw voor de zon verdwijnt. Beleidsmakers, zoals van het Mi-

nisterie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, zouden in deze visie dus rustig achterover kunnen leunen. Andere departementen, zoals het Ministerie van Volkshuisvesting, moeten zich echter achter de oren krabben, want zijn bijvoorbeeld de in aanbouw zijnde VINEX-locaties nog echt wel nodig en hoe moeten al die bedrijventerreinen ooit vol komen? Haast is hier dus geboden! En dan waren er natuurlijk de traditionele doemdenkers die een 'ontvolking' van Nederland meenden te bespeuren. Het einde van de bevolkingsgroei zou toch ook het einde van onze welvaart en economische groei inhouden. De standaardoplossingen voor het voorkomen van bevolkingskrimp (meer kinderen en meer migranten) werden weer eens van stal ge-

haald. Al met al wordt een krimpende bevolking door de één als een wenkend perspectief gezien, zelfs als een panacee voor tal van maatschappelijke problemen (denk hierbij vooral aan de 'groene' hoek), en door anderen, vooral uit economische kring, als een doemscenario. Reden genoeg om nog eens naar de feiten te kijken.

Wat er feitelijk aan de hand is

Nederland behoort nog steeds tot de dichtstbevolkte landen van de wereld en volgens de meest recente prognoses groeit onze bevolking nog door van de huidige 16,3 miljoen tot ruim 17 miljoen te bereiken zo rond het jaar 2035. Met de ontvolking valt het dus wel mee: het wordt eerder drukker dan rustiger achter onze dijken. Figuur 1 laat zien dat de bevolkingsomvang over 30 jaar bijna vijf procent groter is dan nu. Na 2035 zal onze bevolking vervolgens zeer geleidelijk krimpen. Het duurt nog zeker tot ver in de tweede helft van deze eeuw voor we weer op het huidige bevolkingsaantal terecht komen. Deze trend in de bevolkingsontwikkeling wordt al zo'n 30 jaar door demografen voorspeld, dus veel nieuws is hier niet onder de zon. Het perspectief van een krimpende bevolking geldt trouwens voor de meeste ontwikkelde landen, zeker die in Europa. Zelfs aan de groei van de wereldbevolking komt ooit een einde. In 2001 werd in een artikel in *Nature* berekend dat vóór het einde van deze eeuw een maximale omvang van de wereldbevolking van iets minder dan tien miljard zal worden bereikt. Daarna treedt krimp op. De huidige wereldbevolking telt overigens ruim 6,5 miljard mensen.

Voordat de totale Nederlandse bevolking in omvang gaat teruglopen, zal de potentiële beroepsbevolking gaan krimpen. Ook dit logische verschijnsel is al jaren bekend en in diverse studies beschreven. Dat hierbij regionale variatie optreedt is ook bekend. Nederland heeft nu eenmaal, net als elk ander land, gebieden met een jongere of een meer vergrijsde leeftijdsopbouw en gebieden met een hogere of een lagere bevolkingsgroei. De economisch meest aantrekkelijke regio's trekken meer (binnenlandse en buitenlandse) migranten aan en houden hun eigen bevolking beter vast. De Randstad is hiervan het beste voorbeeld, maar er zijn ook andere groeiregio's zoals Flevoland. Krimpregio's zijn nu al de provincies Limburg, Groningen en Friesland, maar ook hier is van leegloop geen sprake. In de noordelijke provincies daalde het inwonertal met 0,1 procent in 2005 en in Limburg met 0,4 procent. Dat er bij afnemende bevolkingsgroei concurrentie tussen regio's ontstaat is duidelijk en dat die concurrentie wat feller wordt ligt ook voor de hand. Groei wordt immers in direct verband gebracht met het behoud van voorzieningen.

Tot zover is er dus weinig nieuws onder de zon. Maar laten we eens achter die als tamelijk alarmerend gebrachte cijfers kijken.

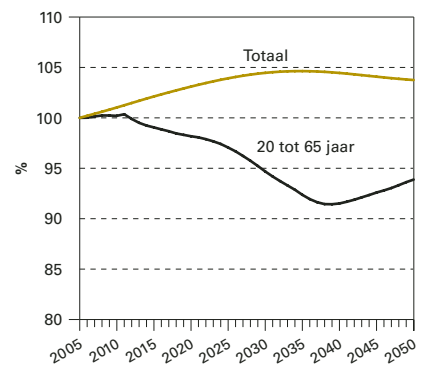
Minder of juist meer mensen aan het werk

De *potentiële beroepsbevolking*, doorgaans de bevolking van 20-64 jaar, zal gaan krimpen, zo zegt het Limburgse rapport. Figuur 1 laat zien dat de omvang van de potentiële beroepsbevol-

king al binnen enkele jaren zal teruglopen. De vraag is echter hoe belangrijk dat is. In Nederland gaat het in totaal om tien miljoen mensen, van wie momenteel zeven miljoen 12 of meer uren per week feitelijk werkzaam zijn: *de werkzame beroepsbevolking*. Kortom, één op de drie mensen tussen de 20 en de 65 jaar heeft geen betaalde baan, of geen betaalde baan van 12 uur of meer per week. Van de mannen van 20-64 jaar werkt nu bijna 80 procent en van de vrouwen in die leeftijdsgroep nog geen 60 procent. Bij de mannen is maar een kleine minderheid boven de 60 nog werkzaam. Bij vrouwen is de arbeidsparticipatie weliswaar flink toegenomen, maar altijd nog beduidend lager dan bij mannen (figuur 2).

Als de arbeidsparticipatie niet zou stijgen, zou de werkzame beroepsbevolking de komende jaren gaan krimpen van zeven miljoen nu tot 6,7 miljoen in 2020. De arbeidsparticipatie zou echter best kunnen toenemen, als de economie tenminste meewerkt en bepaalde vooroordelen terzijde worden geschoven, gezien het beschikbare arbeidspotentieel dat (nog) geen betaalde baan of een betaalde baan van minder dan 12 uren heeft. Daarbij kan worden gedacht aan groepen als allochtone jongeren, vrouwen, ex-WAO-ers, verminderde vervroegde uittreding en parttimers.

Figuur 1. CBS-prognose totale bevolking en aantal 20 tot 65-jarigen (2005=100)

Figuur 2. Potentiële en werkzame beroepsbevolking, 2005

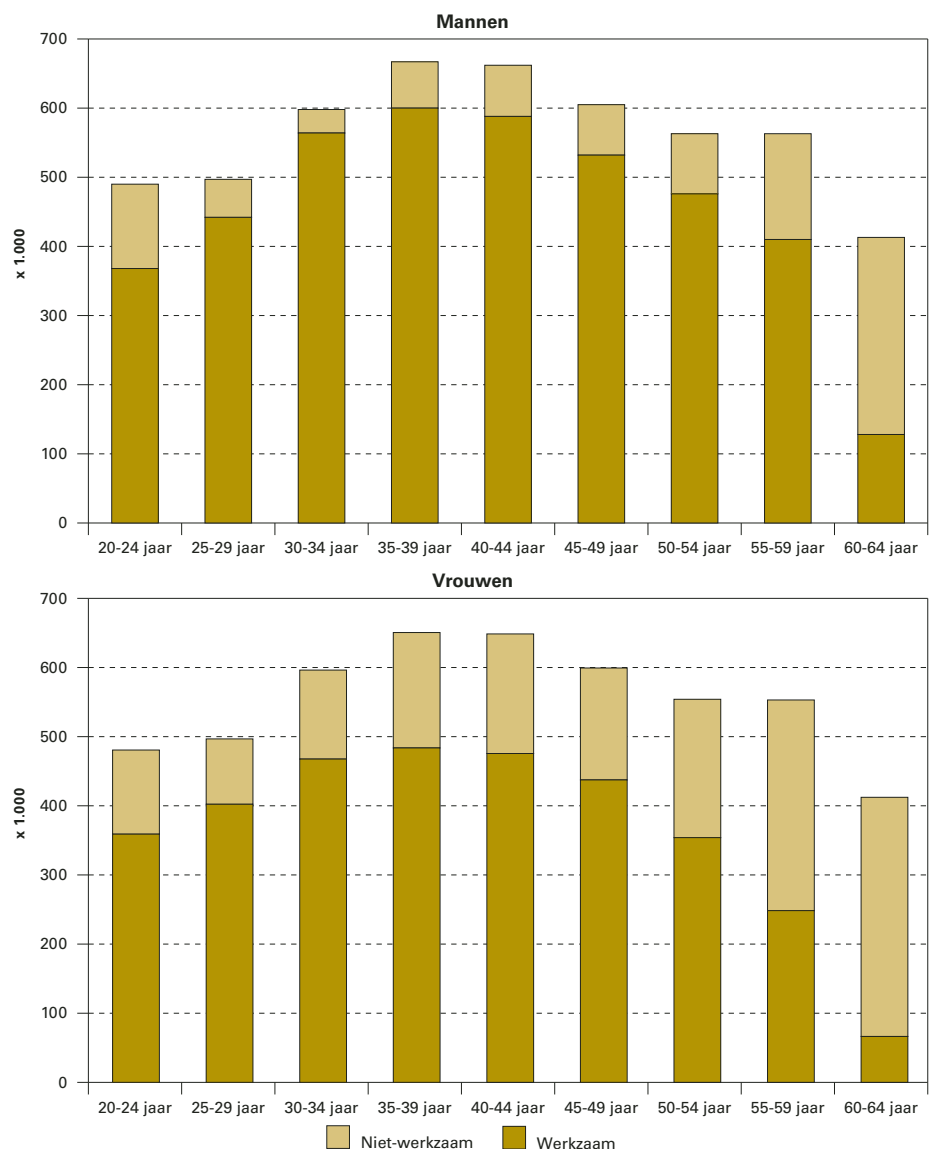
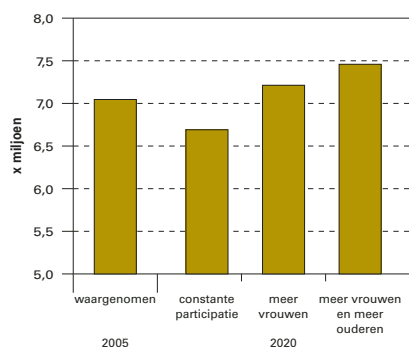

Foto: Wim de Jonge

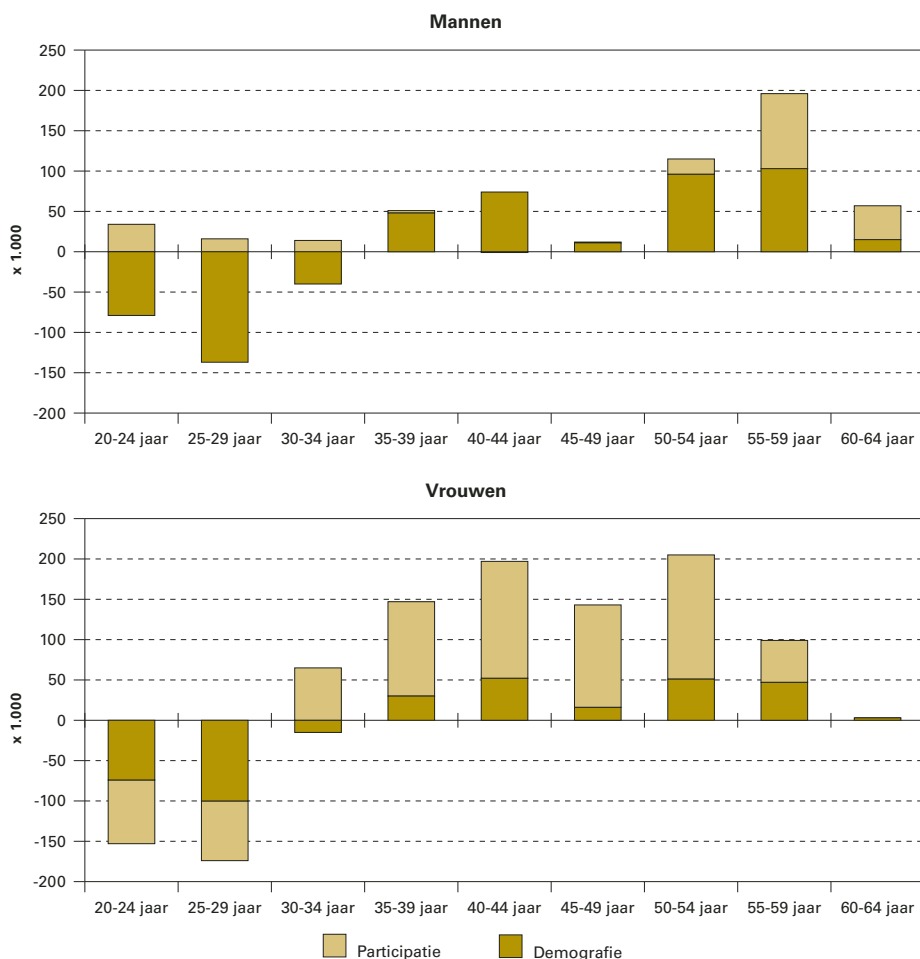
Figuur 3. Werkzame beroepsbevolking

- Scholingsgraad en werkloosheid van allochtone jongeren steken helaas (nog steeds) schril af bij het Nederlandse gemiddelde. Vooral hier kan een flinke slag worden gemaakt om de arbeidsparticipatie te vergroten. Dit is niet alleen goed voor de economie, maar ook voor de integratie. Discriminatie op de arbeidsmarkt moet dan wel worden aangepakt.
- Ook de arbeidsparticipatie van vrouwen kan verder stijgen, maar dan moet het combineren van werk en gezin natuurlijk wel eenvoudiger worden. Neemt de arbeidsdeelname

van vrouwen, die de afgelopen tijd al flink is gestegen, de komende jaren verder toe, dan hoeft er helemaal geen sprake te zijn van een krimpende werkzame beroepsbevolking. Als bijvoorbeeld het verschil in arbeidsdeelname tussen vrouwen en mannen in 2020 zou zijn gehalveerd ten opzichte van nu, dan komt de beroepsbevolking in dat jaar al uit op 7,2 miljoen personen, dus een groei van 200.000 vergeleken met nu (zie figuur 3).

Figuur 4. Groei werkzame beroepsbevolking, 1994-2004

- Mede door de strengere regels neemt het aantal (volledig) arbeidsongeschikten af. In ieder geval een deel van hen komt, soms in beperkte mate, weer voor de arbeidsmarkt beschikbaar.
- Het vervroegde uittreden zet de feitelijke beroepsbevolking onder druk. Bijna niemand werkt meer tot zijn 65ste. Hoewel de goudgerande regelingen voor VUT en prepensioes steeds verder worden versoerd en de arbeidsparticipatie van ouderen, zeker van vrouwen, na een jarenlange daling recent weer iets stijgt, is er ook hier een wereld (terug) te winnen voor diegenen die zich zorgen maken over een krimpende beroepsbevolking. Op dit moment werkt de helft van de mannen tussen 55 en 65 jaar. Als dit zou toenemen tot driekwart komt de werkzame beroepsbevolking in 2020 uit op 7,5 miljoen personen.
- Het feitelijk gewerkte aantal uren speelt natuurlijk een belangrijke rol, zeker in Nederland dat wereldkampioen deeltijdwerken is. Twee van de drie werkende vrouwen heeft nu een deeltijdbaan; één op de vijf werkt minder dan 20 uur per week. Als in 2020 de helft van de vrouwen voltijds zou werken, neemt het aantal gewerkte uren met zo'n drie procent toe.

Al met al zijn er ruimschoots mogelijkheden voorhanden om de werkzame beroepsbevolking op zijn minst op peil te houden en zelfs nog flink te laten groeien, maar dan moeten er natuurlijk wel banen zijn! Er is, zeker met intensief beleid (zie eerder), ruimte genoeg. En dan wordt een mogelijke stijging van de productiviteit nog buiten beschouwing gelaten, maar

Foto: Wim de Jonge

ook daar zal natuurlijk sprake zijn van groei, zeker als flink wordt geïnvesteerd in kennis en vaardigheden.

Moraal

De moraal van dit verhaal? Veel belangrijker dan de omvang van de potentiële beroepsbevolking is het aantal mensen dat zou *willen* en *kunnen* werken. Dat blijkt ook als we naar het verleden kijken. De stijging van de arbeidsparticipatie heeft de afgelopen tien jaar bij de vrouwen een veel groter effect op de groei van de beroepsbevolking gehad dan de bevolkingsgroei, zo blijkt uit figuur 4. De werkzame beroepsbevolking is de afgelopen tien jaar met een miljoen gegroeid, terwijl de potentiële beroepsbevolking slechts met zo'n 400.000 mensen toenam. Of mensen ook echt op de arbeidsmarkt aan de slag willen gaan, hangt af van de voorwaarden die daarvoor gelden, zoals financiële voorwaarden, maar bijvoorbeeld ook goede kinderopvang. En of mensen ook feitelijk aan de slag kunnen komen, hangt af van hun kwalificaties zoals beroepsvaardigheden en diploma's, maar natuurlijk ook van de economische ontwikkeling die van invloed is op het aantal banen. Daarnaast spelen eerder genoemde factoren als discriminatie en vooroordelen tegen bepaalde groepen (vrouwen, allochtonen, ouderen) een rol.

Willen, kunnen en doen

Er is een heel scala aan mogelijke gevolgen van bevolkingskrimp op te noemen, op terreinen variërend van economie tot milieu, van woningbouw tot verkeer, van ruimte tot zorgvoorziening. De lijst kan eenvoudig worden uitgebreid. Voor al deze gevolgen geldt in feite hetzelfde als wat over arbeid werd opgemerkt. Het gaat in onze 21ste eeuw niet zozeer en zeker niet alleen om de absolute bevolkingsaantallen, maar juist en vooral om wat mensen willen, kunnen en doen. Alleen als bij het bestuderen van de gevolgen van de toekomstige bevolkingsontwikkeling met deze 'inhoud' rekening wordt gehouden, kunnen zinvolle uitspraken worden gedaan, en wordt het nut voor het beleid groter.

En wat doen wij er aan?

Interessant is dat in de wetenschap die zich van oudsher met de studie van de bevolking bezighoudt, de demografie, de eenzijdige concentratie op de aantallen (zeg maar de bevolkingsboekhouding) heeft plaatsgemaakt voor een benadering waarbij de mens (en niet het getal) centraal staat. Het gedrag wordt bestudeerd in zijn context zoals de levensloop, om zo een beter begrip te krijgen van wat er feitelijk aan de hand is. Dit soort onderzoek heeft weliswaar een sterke kwantitatieve component, maar kijkt verder dan het bruto aantal waar de recente mediadiscussie zich op concentreert.

Bevolkingsvraagstukken in ander perspectief

Het zou goed zijn als in de studie van de gevolgen van de bevolkingsontwikkeling deze benadering meer navolging zou vinden. Al te mechanische en simplistische conclusies doen de dis-

Foto: Wim de Jonge

cussie over bevolkingsvraagstukken geen recht. Dat is jammer en een gemiste kans. Want dat het door velen geïdealiseerde en als vaststaand aangenomen idee van permanente (bevolkings)groei aan herijking toe is, moge duidelijk zijn. Na een 20ste eeuw die werd gekenmerkt door ongeëvenaarde en explosieve bevolkingsgroei, zal de 21ste eeuw in het licht staan van een afnemende bevolkingsgroei, stabilisatie en geleidelijke bevolkingskrimp. Europa en meer in het bijzonder de Europese Unie, zullen hierbij de spits afbijten. En als, tot slot, wordt bedacht dat afnemende bevolkingsgroei altijd gepaard gaat met vergrijzing - en ook hier loopt Europa voorop - zal duidelijk zijn dat 'bevolkingsvraagstukken' hoog op de wetenschappelijke en beleidsagenda's moeten (blijven) staan.

Drs. N. van Nimwegen en **drs. J. A.A. de Beer**, NIDI. Contact: nimwegen@nidi.nl

demodata

Vrije tijd is de belangrijkste reden voor mobiliteit: aan bijna 45 procent van alle verreden kilometers en bijna 40 procent van alle gemaakte verplaatsingen ligt een sociaal-recreatief motief ten grondslag. Nederlanders maken jaarlijks in hun vrije tijd in 2,5 miljard uur ruim 6,5 miljard verplaatsingen over een totale afstand van ruim 80 miljard kilometer. Bezoek aan familie en vrienden vormt het grootste deel van de vrijetijds mobiliteit, goed voor bijna 40 procent van alle vrijetijdsverplaatsingen en bijna de helft van de bijbehorende kilometers. Met meer dan de helft van alle verplaatsingen en 80 procent van de verreden kilometers is de auto het meest gebruikte vervoermiddel in de vrije tijd. Voor maar één op de 30 verplaatsingen in de vrije tijd wordt het openbaar vervoer gebruikt. Tweederde van alle verplaatsingen blijft binnen de gemeentegrenzen. Een kwart van alle verplaatsingen betreft een afstand van meer dan tien kilometer, één op de tien gaat over een afstand van meer dan 30 kilometer. Bijna de helft (45 procent) van alle vrijetijdsverplaatsingen wordt gemaakt tijdens het weekend. De mobiliteit in de vrije tijd leidt niet tot een vergroting van het fileprobleem (Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) - Publicatie 'Op weg in de vrije tijd: context, kenmerken en dynamiek').

Foto: Wim de Jonge

